

Pojavnost in indikatorji radikalizacije zapornikov, oseb v probaciji in prosilcev za mednarodno zaščito v Sloveniji¹

Kaja Prislán, Andrej Sotlar, Branko Lobnikar, Maja Modic

Namen prispevka:

Namen prispevka je analizirati dovzetnost in ranljivost zapornikov, oseb v probaciji in prosilcev za mednarodno zaščito za radikalizacijo, ki vodi v nasilni ekstremizem. Proučiti želimo izkušnje iz slovenske prakse in na tej podlagi identificirati indikatorje, ki bi lahko služili za zgodnjo detekcijo tveganj za radikalizacijo pri analiziranih skupinah.

Metode:

Indikatorji za analizo tveganj, povezanih z radikalizacijo, so bili identificirani v večdelni raziskavi, ki je obsegala pregled literature in primerov iz praks, terensko anketiranje med policisti, ki se ukvarjajo s preiskovanjem ter preprečevanjem radikalizacije, ter fokusno skupino, v katero so bili vključeni strokovnjaki s področja izvrševanja kazenskih sankcij.

Ugotovitve:

Rezultati raziskave so pokazali, da je ranljivost in dovzetnost za radikalizacijo, ki vodi v nasilni ekstremizem, mogoče prepoznati na podlagi zunanjih in notranjih indikatorjev, povezanih z vedenjem, socializacijo in osebnimi prepričanji, ob upoštevanju kontekstualnih okoliščin analiziranih populacij. Kljub prepoznavanju potencialnih tveganj za radikalizacijo zapornikov, oseb v probaciji in prosilcev za mednarodno zaščito med ključnimi deležniki, ki se ukvarjajo s problematiko radikalizacije, je pojavnost radikalizacije med analiziranimi skupinami v Sloveniji zaenkrat relativno redka.

Omejitve/uporabnost raziskave:

Zaradi omejenega števila strokovnjakov, ki se v Sloveniji ukvarjajo s preprečevanjem in preiskovanjem radikalizacije, sta bili empirični raziskavi opravljeni na manjšem vzorcu izpraševancev. Rezultati, ki dajejo vpogled v trenutno stanje radikalizacije med različnimi ranljivimi skupinami v Sloveniji,

¹ Prispevek je nastal v okviru projekta Radikalizacija in celoviti protiukrepi v RS (šifra: CRP V5-1735), ki ga sofinancirata Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS in Ministrstvo za notranje zadeve RS. Projekt izvaja Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani in Fakulteta za varnostne vede Univerze v Mariboru.

so uporabni za strateško in operativno raven varnostnih strokovnjakov, tako pri načrtovanju kot izvajanju programov preprečevanja radikalizacije, odvratanja od radikalizacije ter deradikalizacije.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Prispevek z večdelno raziskavo, ki vključuje kombinacijo različnih raziskovalnih metod, prikazuje izkušnje iz prakse in daje vpogled v trenutno stanje na področju radikalizacije med zaporniki, osebami v probaciji in prosilci za mednarodno zaščito. Gre za prvo raziskavo v Sloveniji, ki proučuje dovzetnost specifičnih ranljivih skupin. Nabor predstavljenih indikatorjev za prepoznavanje tveganj za radikalizacijo pa je uporaben za razvoj nacionalnih in lokalnih strategij v prihodnje.

UDK: 343.3

Ključne besede: zaporniki, probacija, prosilci za mednarodno zaščito, radikalizacija, ranljivost

Incidence and Indicators of Radicalization of Prisoners, Persons in Probation and Asylum Seekers in Slovenia

Purpose:

The purpose of the article is to analyse the susceptibility and vulnerability of prisoners, persons in probation, and asylum seekers for radicalisation leading to violent extremism; to examine experiences from Slovenian practice, and on this basis identify indicators that could serve for early detection of risks of radicalisation in the analysed groups.

Design/Methods/Approach:

Potential indicators for analysis of risks associated with radicalisation were identified in a multipart survey that included a review of literature and case studies, a field survey of police officers involved in the investigation and prevention of radicalisation, and a focus group with experts responsible for enforcement of penal sanctions.

Findings:

The results of the study showed that vulnerability and susceptibility to radicalisation leading to violent extremism can be identified on the basis of external and internal indicators related to behaviour, socialization and personal beliefs, taking into account the contextual circumstances of the analysed populations. Despite recognizing the potential risks for the radicalisation of prisoners, persons in probation, and asylum seekers among key stakeholders dealing with the issue of radicalisation in Slovenia, the perception of such phenomena in practice is rare.

Research Limitations/Implications:

Due to the limited number of experts involved in prevention and investigation of radicalisation in Slovenia, empirical research has been conducted on a smaller sample of respondents. The results that give insight into the current state of

radicalisation among various vulnerable groups in Slovenia are useful for the strategic and operational level of experts, both in planning and implementing programmes for prevention of radicalisation and programmes of deradicalisation.

Originality/Value:

Through a multipart survey involving a combination of different research methods, the article presents practical experiences and provides an insight into the current state of radicalisation among prison population, persons in probation and asylum seekers. This is the first survey in Slovenia to examine the susceptibility of specific vulnerable groups. The set of presented indicators for identification of risks of radicalisation is useful for the development of national and local strategies in the future.

UDC: 343.3

Keywords: prisoners, probation, asylum seekers, radicalisation, risks

1 UVOD

Po zelo dinamičnem terorističnem dogajanju v zadnjih dveh desetletjih se je predvsem v zahodnih demokracijah pojavila zaskrbljenost, da bo radikalizacija, ki vodi v nasilni ekstremizem, vplivala na družbeno polarizacijo, socialno izključenost, nestrpnost in nasilje. Preprečevanje radikalizacije je zato postalo gonilna sila in prednostna naloga tako mednarodnih kot nacionalnih varnostnih strategij (European Network of Deradicalisation, 2014; Norwegian Refugee Council, 2017). Evropska unija (EU) na tem področju kot prioriteto izpostavlja preventivni večdeležniški pristop, zlasti v visoko ogroženih okoljih ali med ogroženimi populacijami. Poudarek je na oblikovanju skupnih pristopov za prepoznavanje in obvladovanje potencialno nevarnega vedenja, preprečevanja spodbujanja k radikalizaciji in rekrutiranja v tveganih okoljih oz. med ranljivimi skupinami prebivalstva (Council of the European Union, 2014, 2018). Kot posebej učinkovit se izpostavlja pristop, ki temelji na analiziranju tveganj. Vendar oblikovanje zanesljivih indikatorjev tveganj ni enostavna naloga, saj se okolja in skupine ranljivih posameznikov med sabo močno razlikujejo (Kozmelj, 2018; Sarma, 2017).

Skladno s tem bi morale strategije preprečevanja nasloviti različne dejavnike, ki vodijo do nasilnega ekstremizma in vključevati širok spekter strokovnjakov iz državne in lokalne ravni (De Goede in Simon, 2013; Prislan et al., 2018). Med pomembne deležnike sodijo strokovnjaki, ki se ukvarjajo z ranljivimi posamezniki oziroma skupinami in delujejo v okoljih, v katerih je pojav radikalizacije še posebej verjeten (Vermeulen in Bovenkerk, 2012). Med tovrstna tvegana okolja in ranljive skupine sodita tudi zaporsko okolje in marginalizirane skupine, kot so na primer prosilci za mednarodno zaščito.

Kljub prepoznavanju ranljivosti zaporske populacije in prosilcev za mednarodno zaščito za procese radikalizacije je razumevanje problematike izjemno omejeno, kar se posledično odraža tudi v problemih upravljanja v praksi. Zaporski sistemi se denimo pogosto omenjajo kot popolno okolje za razvoj

radikalnih in ekstremističnih prepričanj oz. kot »šole za terorizem«, vendar pa razširjenost in narava pojava nista znana (Jones, 2014; UNODC, 2016). Avtorji se na splošno strinjajo, da primanjkuje empiričnih raziskav, ki bi omogočile vpogled v pojavnost, procese in dinamiko radikalizacije v zaporih. Pregled dosedanjega dela kaže, da primanjkuje predvsem raziskav o tem, kakšna so dejanska tveganja za pojav radikalizacije med zaporniki in kateri so indikatorji za prepoznavanje tveganj (Hannah et al., 2008; Jones, 2014; RAN, n. d.; Silke in Veldhuis, 2017). Slednje je ključnega pomena za preprečevanje radikalizacije, saj lahko neutemeljeni pristopi k interpretaciji vedenja in prepričanj med zaporniki vodijo v napačne sklepe (povezave z radikalizacijo) in poglobijo frustracije, s katerimi se soočajo zaporniki. Raziskava med zaporniki, opravljena v ameriškem zaporu, je pokazala, da med zaposlenimi v zaporih pogosto prihaja do neutemeljenih sklepov o radikalizaciji zapornikov, vendar pa je samo zbiranje dokazov oz. utemeljevanje tveganj, povezanih z radikalizacijo, izjemno težko, tudi zaradi prikritosti delovanja radikalnih posameznikov/skupin (Liebling et al., 2011). Težava pa je tudi v primerjavah učinkovitosti pristopov k reševanju problematike, saj se tako zaporske populacije kakor tudi zaporski režimi medsebojno razlikujejo (Illgner, 2019; RAN, n. d.). Nepoznavanje stanja razumljivo ustvarja dodatne izzive, povezane z upravljanjem zaporskega sistema. Med posebej aktualne dileme sodi na primer način prepoznavanja in obravnave radikaliziranih zapornikov ter vzpostavitve najprimernejšega strateškega pristopa (Silke in Veldhuis, 2017; UNODC, 2016).

Podobni raziskovalni izzivi obstajajo tudi na področju razumevanja tveganj, povezanih z radikalizacijo, med prosilci za mednarodno zaščito. Kljub prepričanju, da gre za eno izmed najbolj ranljivih skupin, praksa za zdaj kaže, da je verjetnost radikalizacije v tej populaciji relativno nizka, četudi obstajajo določeni pogoji, povezani z integracijo in socialno vključenostjo, ki lahko ta proces spodbudijo (Antunez, 2019; Perešin, 2019). Izkušnje kažejo tudi, da pogosto pristopi preprečevanja radikalizacije med manjšinskimi skupinami v državah niso prilagojeni njihovi specifičnosti in da so potrebne poglobljene študije, ki bi podrobneje raziskale indikatorje ter okoliščine, ki so povezane z radikalizacijo marginalnih skupin (Perešin, 2019).

Poleg navedenega so pogosta tudi opozorila, da države ne posvečajo dovolj pozornosti analizi učinkovitosti preventivnih pristopov in deradikalizacije (UNODC, 2016). V praksi je zato opaziti pomanjkanje celovitih in trajnostnih strategij (Antunez, 2019). Jasno je namreč, da ne obstajajo univerzalni pristopi, saj je najprimernejša strategija odvisna od vrste kontekstualnih dejavnikov, države pa bi morale strategije prilagoditi specifikam okolja, v katerem se izvajajo (Eleftheriadou, 2018; UNODC, 2016). Med državami članicami EU se mnenja in izkušnje bistveno razlikujejo, kar otežuje primerjavo in oblikovanje splošnih priporočil. Da bi izboljšali razumevanje problematike, mreža RAN² priporoča, da je treba v prihodnje več pozornosti usmeriti v raziskovanje (Perešin, 2019):

- a. učinkovitosti programov naslavljanja ranljivih skupin v različnih nacionalnih strategijah;

² *Radicalisation Awareness Network (RAN) je mreža pod pokroviteljstvom Evropske komisije, ki povezuje praktike in raziskovalce, ki se ukvarjajo s preprečevanjem radikalizacije.*

- b. dejanskega obsega problematike in stopnje nevarnosti z ugotavljanjem primerov in analiziranjem njihovih karakteristik;
- c. primernih pristopov k identifikaciji in odpravljanju žarišč;
- d. učinkovitosti izvedenih ukrepov z vidika javnega zaupanja in preprečevanja družbene polarizacije;
- e. s kakšnimi izzivi se soočajo države, ki imajo s tovrstnimi pojavi največ izkušenj, in
- f. kakšni so najboljši možni strateški pristopi, na podlagi ugotavljanja dejavnikov tveganj in indikatorjev, ki nakazujejo na radikalizacijo.

Skladno s predstavljenimi izzivi in raziskovalnimi vrzeli je namen prispevka proučiti izkušnje s pojavnostjo radikalizacije in nasilnega ekstremizma med zaporsko populacijo in prosilci za mednarodno zaščito v Sloveniji. Cilj je identificirati indikatorje tveganj in učinkovitost programov preprečevanja radikalizacije. V ta namen je bil izveden pregled literature in primerov iz prakse o ranljivosti omenjenih skupin, ki je predstavljen v drugem poglavju prispevka. Za vpogled v dejansko stanje v Sloveniji pa sta bili izvedeni dve empirični (kvantitativna in kvalitativna) študiji med ključnimi deležniki, odgovornimi za preprečevanje radikalizacije. Uporabljene metode in vzorci so opisani v tretjem poglavju, rezultati, ki prikazujejo stališča in izkušnje policistov, ter strateške ravni na področju izvrševanja kazenskih sankcij pa so predstavljeni v četrtem poglavju. V razpravi, ki zaključuje prispevek, so povzeti tudi indikatorji tveganj za radikalizacijo, ki lahko služijo za načrtovanje učinkovitejših strategij identificiranja in preprečevanja radikalizacije med zaporsko populacijo ter prosilci za mednarodno zaščito v Sloveniji.

2 TVEGANJE ZA RADIKALIZACIJO MED ZAPORNIKI IN PROSILCI ZA MEDNARODNO ZAŠČITO

Strategije preprečevanja in odvracanja od radikalizacije ter nasilnega ekstremizma v Evropi izhajajo iz predpostavke, da so nekatere skupine v družbi bolj ranljive in izpostavljene večjemu tveganju za radikalizacijo. Med bolj ranljive posameznike, poleg mladih, deprivilegiranih in izključenih, sodijo tudi zaporniki, osebe v probaciji ter prosilci za mednarodno zaščito. Četudi migrante v javnosti in medijih pogosto neutemeljeno in na podlagi predsodkov povezujejo s kriminaliteto in terorizmom, kar krepi nestrpnost družbe do tujcev, podatki kažejo, da ne obstaja večja verjetnost za pojav terorizma ali kriminalitete med migranti v primerjavi s splošno populacijo (Dreher et al., 2017; Kubrin, 2012). Prosilci za mednarodno zaščito sicer predstavljajo bolj ranljivo tarčo za tiste, ki širijo nasilno in ekstremistično ideologijo, saj je moč opaziti, da se pripadniki terorističnih skupin vključujejo v migrantske tokove in poti, vendar za zdaj to še ne poteka na sistematičen način (Europol, 2019). V obdobju med 2014 in 2018 smo v Evropi zaznali skupaj 104 primere migrantov, povezanih s terorizmom, pri čemer je večina zaposila za mednarodno zaščito, skupaj pa so izvedli 28 terorističnih napadov (Bensman, 2019). Na drugi strani podatki kažejo, da so v 28 % primerov islamistično motivirane teroristične napade v Evropi (raziskava, izvedena v

enajstih državah EU) izvedli posamezniki, ki so že prestajali zaporno kazen zaradi povezave s terorizmom, več kot 70 % pa je že bilo kazensko obravnavanih, pri čemer se je od tega več kot polovica radikalizirala v zaporu (Rekawek et al., 2018). V EU je bilo sicer v obdobju 2015–2018 skupaj zabeleženih 687 terorističnih napadov, število se na letni ravni giblje okoli številke 210 (2015–2018), vendar je pri tem treba poudariti, da močno prevladuje (etno)nacionalistični in separatistični ekstremizem ($n = 449$; 65,4 %), medtem ko je verski (islamski) ekstremizem manj pogost ($n = 87$; 12,7 %) (Europol, 2019). Kljub temu je na področju omenjenih skupin pomembno razvijati ustrezne strategije preprečevanja radikalizacije in deradikalizacije, saj so migracije večjega obsega in večje količine teroristov v zaporniškem okolju postala nove evropska resničnost.

V nadaljevanju zato podrobneje predstavljamo okoliščine in dejavnike, ki vplivajo na večjo ranljivost in dovzetnost zaporske populacije ter prosilcev za mednarodno zaščito za procese radikalizacije.

2.1 Ranljivost oz. dovzetnost zapornikov za radikalizacijo³

Zaradi povečanega tveganja, ki se pojavlja s širjenjem nasilnega ekstremizma, migracijami in vračanjem »borcev« t. i. Islamske države v matične države, so se v zadnjem desetletju okrepile aktivnosti preprečevanja radikalizacije v zaporskem sistemu. Ta je v številnih državah postal pomemben partner v procesu deradikalizacije (Berardinelli in Guglielminetti, 2018; RAN, n. d.; Silke in Veldhuis, 2017). Družbene spremembe se namreč odražajo tudi v zaporskem okolju, kjer prav tako lahko zaznamo součinkovanje dejavnikov, ki vplivajo na večja tveganja (RAN, n. d.) oz. visoko ranljivost zapornikov za radikalizacijo v času prestajanja kazni (UNODC, 2016).

Zaporsko in probacijsko okolje⁴ postajata vse bolj vključeni v procese (de) radikalizacije oziroma odvrčanja od radikalizacije, ki vodi v ekstremno nasilje in terorizem. Izkušnje iz tujine namreč kažejo, da sta tovrstni okolji več kot primerni »gojišči« za radikalizacijo. Pri tem je pomembno poudariti, da ne gre za nov pojav. Zapor in probacija se z omenjenim problemom soočata že dlje časa (RAN, n. d.). Že skozi zgodovino je moč opaziti, da je zapor služil kot rekrutacijski center ideoloških ekstremistov in kot prostor, kjer so se ustanovile in organizirale največje kriminalne skupine (Mulcahy et al., 2013). Ker pa proces radikalizacije ni omejen izključno na zaporsko okolje, ampak se lahko pojavi pri osebah, ki kazen prestajajo na prostosti ali pa nadaljuje po odhodu iz zapora (Rekawek et al., 2018), ima tudi probacijski sistem, ki je v stiku z obsojenimi osebami na prostosti, pomembno vlogo v procesu deradikalizacije oziroma odvrčanja od radikalizacije.

3 Avtorji se za pomoč pri pregledu literature zahvaljujemo Špeli Černigoj, magistrski študentki Fakultete za varnostne vede UM.

4 Probacija se nanaša na izvrševanje pogojne obsodbe z varstvenim nadzorstvom in delom v splošno korist kot način izoršitve kazni zapora, denarne kazni, hišnega zapora, pogojnega odpusta, dela v splošno korist ali nalog pri odloženem pregonu. Probacija se opravlja v skupnosti in vključuje omejitve svobode z naložitvijo določenih pogojev in obveznosti, izvaja jo Uprava RS za probacijo, glavni cilj pa je doseči ustrezno integracijo posameznika v družbo in zagotoviti pomoč pri reševanju osebnih, živiljenjskih okoliščin in težav, povezanih z nesprejemljivim vedenjem (Zakon o probaciji, 2017).

Še posebej če upoštevamo dejstvo, da bo do 2023 večina zapornikov, obsojenih kaznivih dejanj terorizma v EU, že prestala zaporno kazen oz. izpuščena na prostost (Rekawek et al., 2018).

Tveganja za radikalizacijo znotraj zaporov ni preprosto oceniti, saj imamo opravka s težko oprijemljivimi podatki glede obsega in razširjenosti pojava, po različnih državah. Pa vendar obstajajo posamezniki, ki so bili radikalizirani med prestajanjem zaporne kazni in nadaljevali z ekstremističnimi, tudi terorističnimi dejanji po prihodu na prostost. V zadnjem času je veliko govora predvsem o procesih radikalizacije islamistov znotraj evropskih zaporov (Global Counterterrorism Forum, 2016). Kot primer spomnimo na teroristični napad na berlinskem božičnem sejmu decembra 2016, ko je Anis Amri, Tunizijec, ki mu je bila zavrnjena prošnja za mednarodno zaščito, s tovornjakom zapeljal v množico in pri tem ubil 12, ranil pa več 10 ljudi. Pred napadom je Amri prestajal štiriletno zaporno kazen v več italijanskih zaporih, kasnejše preiskave varnostnih organov pa so pokazale, da je bil radikaliziran prav v času prestajanja zaporne kazni («Nasilni ekstremizem v zaporih», 2017).

Zapor kot institucija predstavlja neugodno okolje, saj se zaporniki soočajo z izoliranostjo od družbe, kulturno odtujenostjo, omejenostjo, občutkom razočaranja in stalno tekmovalnostjo, pa tudi z nasiljem med skupinami zapornikov. V zaporu praviloma velja stroga hierarhija in stalna prisotnost občutka podrejenosti ter manjvrednosti, prihaja pa lahko tudi do nepoštenega ravnanja, slabe organizacije zapora oz. slabega zaporskega režima in nevzdržnih bivalnih pogojev. Našteto bi lahko opredelili kot zunanje dejavnike, ki vplivajo na ranljivost oz. tveganost zapornikov za radikalizacijo (Meško et al., 2006).

Ko posameznik začne prestajanje zaporne kazni, gre skozi različno intenzivne čustvene in fizične travme, kar ga posledično naredi še bolj ranljivega. Sooča se z motnjami spanja, pomanjkanjem apetita, v sebi nosi mešanico občutkov, kot so jeza, sovraštvo, dvom, ponižanje, strah, žalost in razočaranje (Mulcahy et al., 2013). Ranljivost za radikalizacijo lahko spodbudijo tudi težke oz. neurejene razmere v zasebnem življenju, kot je npr. izguba podpore družine oz. podpornega okolja, v katero bi se po prestajanju kazni lahko vrnil (UNODC, 2016). Poleg tega lahko v zaporskem okolju prihaja do rasne, verske in druge diskriminacije oz. nestrpnosti tako drugih zapornikov kot zaporskega osebja, kar zgolj povečuje frustracije in željo po pripadnosti, podpori (Liebling et al., 2011). Zgodi se tudi, da se zaporniki soočijo z izgubo identitete – kar je značilno predvsem za tiste, ki iz različnih vzrokov ne prestajajo kazni zapora v matični državi oz. so zaprti v tuji državi, kjer ne poznajo niti kulture niti jezika države. Izguba identitete jih naredi še bolj občutljive in dovzetne za prevzemanje nove, skrajne ideologije, ki jim nudi novo identiteto, novo upanje in nov smisel. Ko gre posameznik skozi takšno krizo, se lahko zgodi, da v miselnih procesih dane situacije ne dojema kot »normalne, običajne«, zato pride do »izkrivljenja«. Posledično se zateče k novim izkušnjam oz. procesom (npr. nova religija), ki mu bodo pri prestajanju krize dajali nov pomen. Te nove perspektive mu namreč omogočajo obvladovati novo okolje s prevzemanjem novega vedenja, vlog in odnosov. Ob upoštevanju opisanih okoliščin, s katerimi se lahko soočijo zaporniki, lahko razumemo, kako pride do radikalizacije zapornikov. Med prestajanjem kazni radikalizacija zapornikom omogoča prevzem nove identitete, nove pripadnosti in nov način spoprijemanja z notranjo (in zunanjo) krizo (Mulcahy et al., 2013).

Radikalizacija v zaporu lahko poteka na več načinov (RAN, n. d.):

- a. novačenje drugih zapornikov;
- b. vodenje in podpora skrajnih skupin znotraj zapora;
- c. radikaliziranje in priprava novih nasilnih skrajnežev na nasilna dejanja po izpustu iz zapora;
- d. spodbujanje sovražnosti do drugih skupin, posameznikov, zapornikov, zaposlenih; ali
- e. samoradikaliziranje – zaradi odtujenosti od družine, prijateljev, socialnega okolja oz. frustracij, povezanih s prestajanjem kazni.

Na splošno lahko posameznike v zaporskem okolju, dovzetne za radikalizacijo, delimo v štiri skupine:

- a. posamezniki, ki v zapor pridejo z že razvito ekstremistično ideologijo in so uporabljali ekstremistična dejanja že v »zunanjem« svetu – t. i. »pravi verniki« (angl. *true believers*);
- b. zaporniki, ki so (načeloma) bili prepričani v sodelovanje z ekstremisti/teroristi, vendar (iz neznanega razloga) niso bili dejansko radikalizirani (lahko so bili prisiljeni v sodelovanje, lahko gre za prijatelje ali pa družinske člane teroristov);
- c. povsem »običajni« zaporniki, ki jih drugi prepričajo v razvoj oz. prevzem ekstremistične ideologije ali dejanja v zaporu, in
- d. tisti, ki so (lahko) dovzetni za radikalizacijo, vendar se le-ta še ni razvila, je pa zgolj vprašanje časa in pogojev, v katerih bi se lahko (Silke, 2014).

Kljub specifični zaporskega okolja, v katerem se pojavljajo številni dejavniki tveganja za radikalizacijo, je treba poudariti, da je pri večini zapornikov majhna verjetnost, da bodo podlegli procesu radikalizacije. Ne glede na to pa je pomembno spremljati dogajanje in pozornost usmeriti v manjši delež tistih posameznikov, ki so za to posebej ranljivi oz. dovzetni. Če je denimo v zapor sprejet radikaliziran posameznik, je treba izvajati aktivnosti, povezane z deradikalizacijo, in intervencijo ter ukrepe, ki preprečujejo, da bi radikalizirani zaporniki okrepili svoja prepričanja ali vplivali na radikalizacijo drugih zapornikov (Berardinelli in Guglielminetti, 2018).

Iz predstavljenega pregleda literature je razvidno, da na ranljivost oz. tveganost zapornikov za radikalizacijo vplivajo številni notranji in zunanji dejavniki. Pri tem je izrednega pomena zgodnja identifikacija: a) ranljivih posameznikov in b) zunanjih indikatorjev primernosti določene zaporske institucije kot inkubatorja za uspešen razvoj oz. prenos radikalizacije (Thompson, 2016).

Ob tem je treba upoštevati, da se tveganost oz. ranljivost za radikalizacijo ne konča z odhodom na prostost. Velika večina zapornikov se po izpustu na prostost sooči s pomanjkanjem osnovnih potrebščin in zmožnosti za normalno življenje – finančne, čustvene, družinske, bivanjske in druge podpore. Prav to pa jim po navadi ponujajo različne skupnostne in verske organizacije, kar omogoča posameznikom (legitimno) podporo, hkrati pa lahko tu še naprej (prikrivo) ohranjajo vezi z nekdanjimi zaporniki. Prav to pa jim omogoča (nadaljnje) prevzemanje radikalne, ekstremistične ideologije in skrivljeno pot oz. odmik od sprejemljivega družbenega življenja (Mulcahy et al., 2013).

2.2 Ranljivost oz. dovzetnost prosilcev za mednarodno zaščito za radikalizacijo

Marginalizirane skupnosti so pogosto omenjane kot žarišče za širjenje ideologije nasilnega ekstremizma, člani takšnih skupnosti pa so prepoznani kot visoko dovzetni za procese radikalizacije (De Goede in Simon, 2013). Pri tem med posebej ranljive sodijo migranti, prosilci za mednarodno zaščito in begunci. Evropske države se v zadnjem desetletju namreč soočajo s prisotnostjo več milijonov migrantov in beguncev (Sude et al., 2017), eksponentno povečanje prosilcev za mednarodno zaščito pa je sočasno sprožilo številne pomisleke glede varnostnih tveganj, vključno z vprašanji o povezavi s terorizmom (Antunez, 2019; Korn, 2016). Čeprav izkušnje kažejo, da begunci niso izvor terorističnih napadov, pogosto predstavljajo tarčo za rekruterje. Še posebej verjetna je radikalizacija med marginaliziranimi posamezniki (Eleftheriadou, 2018; Parliamentary Assembly, 2018). Kot tvegana okolja se omenja predvsem begunske centre in centre za nastanitve tujcev, kjer se pojavlja kombinacija več dejavnikov tveganj (Koser in Cunningham, 2017).

Od leta 2014 dalje v Evropi poteka široka politična razprava glede (ne)obstoja povezave med begunci, migranti⁵ in tveganji za nevarnost, v smislu nasilnega ekstremizma, radikalizacije in terorizma. Pri tem strokovnjaki priznavajo vsaj tri tveganja:

- a. da *džihadisti* prihajajo v Evropo skupaj z begunskimi tokovi;
- b. da posamezniki oz. skupine novačijo nove *džihadiste* med begunci in
- c. da radikalizacija le-teh poteka tudi znotraj begunskih centrov, kjer so nastanjeni (Wijk in Bolhuis, 2017).

Venhaus (2010) je v raziskavi, v kateri je analiziral motiviranost tujih borcev za pridružitve Al Kaidi, ranljive oz. dovzete posameznike za radikalizacijo, razdelil v štiri skupine. Prva skupina so t. i. »iskalci maščevanja«, pri katerih je prisotna jeza in iščejo neki zunanji vzrok, nekoga drugega, ki ga lahko okrivijo za njihovo lastno nesrečo. Navadno gre za posameznike, ki so bili priča nasilju in preganjanju v njihovi matični državi. Iz omenjenega razloga so travmatizirani, prav tako pa so ostali brez ustreznih sredstev in podpore. Obenem so primorani ostati v neki tuji

5 Javne in strokovne razprave pogosto enačijo izraza »migranti« in »begunci«, vendar se pojma bistveno razlikujeta. Opravka imamo namreč z dvema zelo različnima skupinama. Migranti so osebe, ki se selijo v drugo državo z željo po višjem standardu življenja, bodisi zaradi izobrazbe, dela, družine ali kakšnih drugih razlogov. Migrantov, ekonomskih in drugih oblik, ne preganja nevarnost oz. smrt in se lahko (kadar koli) vrnejo v svojo matično državo. Begunci pa so posamezniki, ki bežijo pred oboroženimi spopadi, nasiljem, mučenjem, preganjanjem, njihov položaj pa je tako nevaren in nevzdržen, da so pripravljeni (nevarno) prečkati številne nacionalne meje, v upanju po varnejšem in boljšem življenju. Begunce opredeljuje in štiti mednarodno pravo, natančneje Konvencija o statusu beguncev (1951), ki jim med drugim omogoča dostop do azilnih postopkov ter drugih ukrepov za zagotovitev dostojnega življenja, varnosti in drugih temeljnih človekovih pravic. Od leta 2014 smo v Evropi priča prihodu obojih, pri čemer je manjši delež migrantov in večji delež beguncev (Edwards, 2015). Predvsem slednji so zaradi nevarnosti, grozot, ki so jim bili priča, nevarnih potovanj v Evropo in številnih drugih negativnih izkušenj na njihovi življenjski poti ena najranjlivejših skupin, tudi ko gre za radikalizacijo.

državi, kjer ne poznajo ne jezika ne kulture, kar naredi proces vključevanja precej težaven. Slabi bivalni pogoji, morda zavrnjena prošnja za mednarodno zaščito in podobne negativne izkušnje, lahko v nekaterih posameznikih vzbudijo negativne občutke in jezo do države »gostiteljice«. Druga skupina so t. i. »iskalci statusa«, ki so v procesu iskanja boljšega, uspešnejšega življenja na Zahodu. Dolgotrajni postopki odločanja o dodelitvi mednarodne zaščite in neuresničena pričakovanja njihove stiske in frustracije samo še povečuje, zato so begunci dodatno ranljivi za proces radikalizacije in izpostavljeni tveganju, da bodo novačeni za potrebe nasilnega ekstremizma in terorizma. Pogosto se zgodi, da nimajo priložnosti pokazati oz. izkoristiti svojega znanja, izkušenj in sposobnosti. Lahko, da so bili v matičnih državah uspešni in cenjeni, v novi državi pa se znajdejo na dnu, kar predstavlja velik šok. Nekateri se zato odločijo svoje veščine in sposobnosti udejanjiti preko ilegalnih dejanj, pri čemer je teroristično dejanje najbolj ekstremna oblika le-tega. Tretja skupina so t. i. »iskalci identitete«. Glavno vodilo teh je občutek pripadnosti. V tej skupini se največkrat znajdejo mladi, ki so v iskanju identitete in jim je pripadnost oz. naklonjenost skupine pomembna. Begunci se zaradi nepoznavanja jezika, ljudi in kulture težko vključijo oz. povežejo z lokalnim prebivalstvom. Vse to dodatno otežuje oz. onemogoča integracijo in asimilacijo. Njihove socialne mreže so pomanjkljive, zaradi česar so še posebej ranljivi. Nedvomno so ranljivi tudi zato, ker so se znašli v novem okolju, kjer so stalno razpeti med dvema kulturama. Po eni strani se od njih pričakuje hitra integracija, vključenost in sprejemanje novega jezika in kulture, po drugi strani pa se nekateri posamezniki ne želijo odreči svoji kulturi in navadam, kar jih privede do vprašljivosti svoje identitete. Takšni posamezniki so v iskanju pripadnosti neki novi skupini, pri čemer so dovzetni tudi za pridružitve k skrajnim ekstremističnim skupinam. Pri tem je pomembno poudariti, da so takšni primeri redkost. Številni avtorji (npr. Butcher in Morrison Peihl, 2007; Kubrin, 2012; Martinez in Lee, 2000; Salas-Wright et al., 2016) namreč opozarjajo, da prva generacija priseljencev oz. beguncev ne predstavlja problema z vidika odklonskega vedenja, saj je stopnja kriminalitete v teh skupinah navadno nižja kot med ostalo populacijo, medtem ko je odklonsko vedenje večji problem med drugo generacijo priseljencev (Bucerus, 2011). Zadnja, najmanjša, skupina pa so t. i. »iskalci vznemirjenja«. Gre za redke posameznike, ki so za razliko od prejšnjih treh skupin zelo oz. še posebej motivirani. Razlog za njihovo pridružitve k ekstremističnim skupinam je želja po dokazovanju moči, iskanju novih pustolovščin. Njihovo vsakdanje življenje jim namreč ne predstavlja zadostnega izziva, zato posnemajo vzorce drugih (Venhaus, 2010).

Vse štiri – oz. predvsem prve tri – opisane skupine posameznikov so vsaka iz svojih razlogov ranljive in dovzetne za radikalizacijo, ki lahko vodi v terorizem in nasilni ekstremizem. Proces radikalizacije je sestavljen iz kombinacije različnih zunanjih in notranjih dejavnikov – psiholoških, socialnih, političnih, ideoloških, verskih, kulturnih in drugih (Venhaus, 2010). In v vseh teh vidikih so begunci ter migranti lahko oz. so pogosto najprej (primarno) »žrtev« tega procesa. Vsakodnevno se namreč srečujejo z diskriminacijo, odtujenostjo, neodobravanjem, nesprejemanjem, občutkom manjvrednosti, domotožjem, nasiljem in podobnimi negativnimi izkušnjami. Odkar smo bili priča zadnjim terorističnim napadom, se je

negativni odnos do beguncev in migrantov še povečal. Raziskave OECD (2013) so potrdile, da se begunci in migranti pogosteje kot avtonomno prebivalstvo srečujejo s težavami pri zaposlovanju in samouresničenju. Tudi če imajo podobno izobrazbo, kot je zahtevana za neko delovno mesto, morda celo boljšo, je njihova možnost za pridobitev službe bistveno slabša. Tudi če pridobijo izobrazbo v državi gostiteljici, se njihove možnosti ne izboljšajo. Podobno je tudi pri pridobitvi stanovanja, ureditvi bančnih storitev in podobno. Posledično je življenje beguncev in migrantov v državah gostiteljicah pogosteje povezano z revščino, brezposelnostjo, zahtevami za izobrazbeno prekvalifikacijo za delo, ki ga opravljajo. Vse to lahko posledično vzbudi jezo, željo po maščevanju oz. okrepi željo po pripadnosti k neki skupini, ki razume te izkušnje, zasleduje enaka prepričanja, ceni njihove zmožnosti, pozna njihovo kulturo. Takšni posamezniki lahko, ob pomanjkanju ustreznih alternativ, skozi proces radikalizacije prevzamejo stališča, ki opravičujejo uporabo nasilja za doseg svojega cilja (OECD, 2013). Ekstremistične skupine so namreč znane po novačenju sposobnih, tehnično podkovanih posameznikov, ki lahko pripomorejo k izboljšanju dela njihove skupine/organizacije. Prav begunci in migranti pa so pri tem lahka tarča, saj izkoristijo njihovo brezposelnost, jezo, razočaranje in znanje. Še posebej ranljivi so begunci in migranti brez dokumentov, saj je njihovo bivanje v državah gostiteljicah ilegalno, nimajo pravic do dela in podobno, kar pa posledično lahko vodi v vključevanje v delo na črno in druge nelegalne dejavnosti.

Pri vsem skupaj pogosto pomembno vlogo igrajo tudi diaspore oz. manjšinske skupnosti posameznikov z isto versko, etično, narodnostno pa tudi interesno pripadnostjo. Prav te igrajo pomembno vlogo v procesih radikalizacije, še posebej v procesu novačenja (McCauley in Moskalenko, 2008). Slednje je mogoče zaznati tudi v begunskih nastanitvenih centrih po Evropi. Nezadostna varnostna kontrola in prepuščenost samim sebi namreč ustvarja idealne pogoje za proces radikalizacije. Teroristične, ekstremistične skupine se zavedajo ranljivosti in dovtetnosti posameznikov v teh centrih, kar izkoristijo za pridobivanje novih članov.

Tovrstni centri predstavljajo nevarnost za nasilno radikalizacijo z več vidikov. Nasilni ekstremisti lahko v teh centrih poiščejo zatočišče in skrivališče ter postanejo vir za iskanje novih pripadnikov. Prav tako med nastanjenimi posamezniki zaradi okoliščin in prisotnosti številnih dejavnikov tveganja obstaja možnost hitrejšega razvoja radikalnih prepričanj v nasilni ekstremizem (Koser in Cunningham, 2017). RAN pri tem navaja, da je z vidika preprečevanja radikalizacije kot ranljive treba upoštevati tako tiste, ki nameravajo zaprositi za mednarodno zaščito ali pa so v procesu pridobivanja dovoljenja, še posebej pa tiste, ki jim je bila zavrnjena prošnja. Med posebej ranljive uvrščajo tudi migrante in begunce, ki se soočajo s težavami duševnega zdravja, mladoletnike brez spremstva ter mlade odrasle (Perešin, 2019).

Simcox (2018) je analiziral teroristična dejanja, ki so se v Evropi zgodila med januarjem 2014 in decembrom 2017. V tem času so bili v teroristične napade vključeni tudi nekateri prosilci za mednarodno zaščito, in sicer v 32 primerih. Od tega se je v letu 2014 zgodil eden, v letu 2015 štirje, v letu 2016 kar osemnajst in v letu 2017 devet napadov. Napadi so se zgodili v dvanajstih različnih državah, od

tega največkrat v Nemčiji, Franciji, Belgiji in Veliki Britaniji. Med napadalci jih je bilo vsaj devet zavrnjenih v postopku prošnje za mednarodno zaščito, vendar so kljub temu nenadzorovano ostali v Evropi. V 56 % napadov so bili tarča civilno prebivalstvo, v 9 % je bil izveden napad zoper državo, v 34 % primerov napadov pa tarča ni bila jasno opredeljena. Najpogostejše orožje je bilo eksploziv (28,1 %), v ostalih napadih pa so bila uporabljena vozila, nož idr. V enajstih primerih je bil napad uspešno izveden, posledice pa so se odražale v poškodbah in smrtnih žrtvah. Natančneje, 814 oseb je bilo ranjenih, 182 pa mrtvih. Kar 22 od 32 napadov je bilo povezanih s terorističnimi organizacijami, od tega 18 z ISIS. Raziskava je pokazala tudi, da je bilo 12 posameznikov od 32 radikaliziranih po prihodu v Evropo, 10 jih je bilo radikaliziranih že v času pred prihodom. Pet jih je sicer v Evropo prišlo že radikaliziranih, vendar so sodelovali s terorističnimi celicami iz držav gostiteljic. Za preostalih 5 pa izvor radikalizacije ni bil znan. Analiza kaže, da so napadi, ki so temeljili na radikalizaciji po prihodu v Evropo, povzročili več poškodb in smrtnih žrtev (Simcox, 2018).

Na podlagi opredeljenih zunanjih in notranjih dejavnikov, ki spremljajo številne begunce in migrante na njihovi poti, predvsem v zadnjih nekaj letih in zgoraj opisanih raziskav, lahko sklenemo, da so prisilci za mednarodno zaščito med najranljivejšimi skupinami, ki so dovzetne za novačenja. Poleg osebne stiske, domotožja, soočanja z nasiljem, preganjanja in travme k temu ključno pripomorejo tudi slabi življenjski pogoji v azilnih domovih, diskriminacija, okrnjene pravice, dolgotrajni postopki odločanja, (ne)odobrene prošnje za mednarodno zaščito in podobno. Ker jim pogosto niso zagotovljene zadostne sprejemljive alternative glede preživljanja svojega časa, izživljanja jeze, razočaranja in travm, denimo s športnimi, umetniškimi in drugimi interesnimi dejavnostmi, se nekateri posamezniki zatečejo k nevarnim, ekstremističnim, nasilnim skupinam. Te jim pogosto ponudijo »zavetje«, osmislijo njihov obstoj ter jim dajo občutek pripadnosti. Takšne skupine in odgovorni za novačenja prepoznajo odsotnost celovitih programov za integracijo oz. neučinkovitost državnega aparata ter jim sami ponudijo, pogosto sporno alternativo, ki vodi ranljive skupine beguncev in migrantov na pot radikalizacije.

Pregled dosedanjega dela in strokovnih stališč torej potrjuje dovzetnost begunske in zaporske populacije za razvoj radikalnih stališč, ki lahko vodijo v nasilni ekstremizem. Četudi so ranljive skupine fokus številnih preventivskih strategij in političnih razprav, pa je ocenjevanje dejanskega stanja težavno, zato raziskave vse več pozornosti namenjajo preučevanju izzivov in priložnosti pri obravnavanju tovrstnih skupin, identifikaciji indikatorjev, ki nakazujejo na potencialna tveganja, in analizi učinkovitosti različnih pristopov/strategij. Ker pa je pojavnost problematike med državami različna, smo izvedli raziskavo med ključnimi deležniki v Sloveniji, ki delujejo na področju preprečevanja radikalizacije med omenjenimi skupinami. Na ta način smo pridobili podrobnejši vpogled v razširjenost problema, izkušnje iz prakse in podrobneje definirali dejavnike, ki nakazujejo na potencialna tveganja.

3 RAZISKAVA O PRISOTNOSTI RADIKALIZACIJE MED ZAPORNIKI, OSEBAMI V PROBACIJI IN PROSILCI ZA MEDNARODNO ZAŠČITO IN INDIKATORJIH ZA ZGODNJO PREPOZNAVO TVEGANJ V SLOVENIJI

3.1 Opis metod, vzorcev in instrumentarijev raziskave

V nadaljevanju predstavljamo rezultate dveh študij, in sicer a) študije, opravljene na vzorcu slovenskih policistov, ki so znotraj policije odgovorni za področje ekstremnega nasilja, ter b) fokusnih skupin s strokovnjaki z Uprave RS za izvrševanje kazenskih sankcij.

Prva študija je bila opravljena na vzorcu 57 policistov, ki so bili vključeni v proces usposabljanja s področja preprečevanja radikalizacije in ekstremnega nasilja v letu 2017. Skupina teh policistov predstavlja skoraj celotno populacijo policijskih strokovnjakov, ki so specializirani za preiskovanje kaznivih dejanj, povezanih z ekstremnim nasiljem, zato vzorec predstavlja ekspertno skupino posameznikov s področja proučevanja posledic radikalizacije, ki vodi v ekstremno nasilje. Za potrebe raziskave je bil uporabljen skrajšan in prirejen vprašalnik, ki je bil uporabljen v raziskavi o radikalizaciji na zahodnem Balkanu (Prislan et al., 2018). S tem vprašalnikom smo pri policistih, specialistih s področja odzivanja na pojave radikalizacije, ugotavljali njihovo poznavanje vzrokov za radikalizacijo, njihove izkušnje s procesom preprečevanja radikalizacije in njihovo mnenje o tem, kdo in v kolikšni meri je odgovoren za upravljanje teh procesov v Sloveniji. V raziskavo je bilo vključenih 57 policistov, ki so imeli v povprečju 23 let delovnih izkušenj (minimalno 10, maksimalno 35). 12,3 % izpraševancev je prihajalo z lokalne ravni (policijske postaje), 47,4 % z regijske ravni (policijske uprave), 40,3 % pa z državne ravni policijske organizacije (Generalna policijska uprava). Sodelovanje v raziskavi je bilo prostovoljno, udeležencem je bila zagotovljena anonimnost.

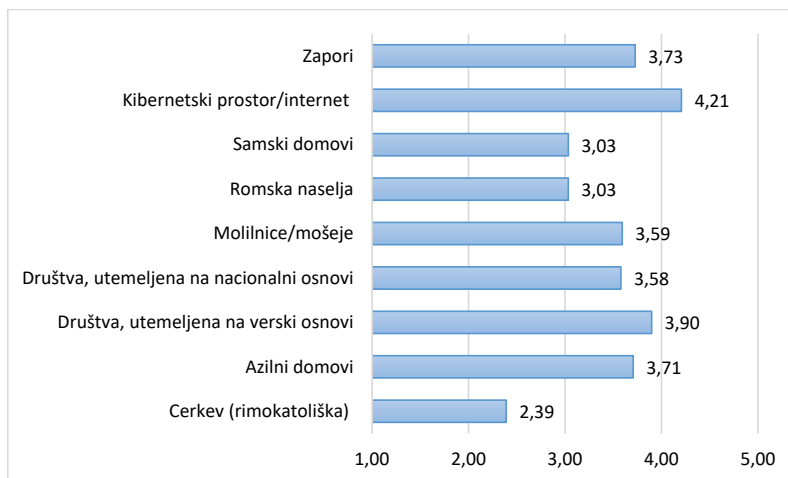
V drugi študiji pa smo v okviru fokusnih skupin izvedli poglobljeno razpravo (junij 2019) z uslužbencem Uprave RS za izvrševanje kazenskih sankcij (v nadaljevanju URSIKS) in uslužbencem Uprave RS za probacijo (v nadaljevanju UPRO). Namen študije je bil na sistematičen način in v organizirani obliki pridobiti povratno informacijo od ključnih deležnikov v zaporskem sistemu za ugotovitev njihovih stališč in izkušenj glede stanja radikalizacije ter njenega obvladovanja v Sloveniji. Skupaj je bilo izpraševancev zastavljenih 13 vprašanj, ki so se nanašala na percepcijo radikalizacije v Sloveniji, izkušnje njihove organizacije s primeri iz prakse, sistemsko ureditev področja, postopke obravnavanja primerov, zgodnje indikatorje za prepoznavanje tveganj in izzive, s katerimi se na tem področju soočajo pri svojem delu.

3.2 Predstavitev rezultatov empirične raziskave na vzorcu policistov

V nadaljevanju bomo najprej prikazali rezultate študije, ki smo jo opravili na vzorcu policistov, ki so v policiji odgovorni za področje ukvarjanja z ekstremnim nasiljem. Izpraševance smo najprej prosili, da ocenijo okoliščine, v katerih lahko

pride do radikalizacije posameznikov. Izpraševanci so ocenili, v kolikšni meri je verjetno, da v določenih situacijah/prostorih v Sloveniji prihaja do radikalizacije. Pri tem so uporabili lestvico od 1 (sploh ni verjetno) do 5 (zelo verjetno).

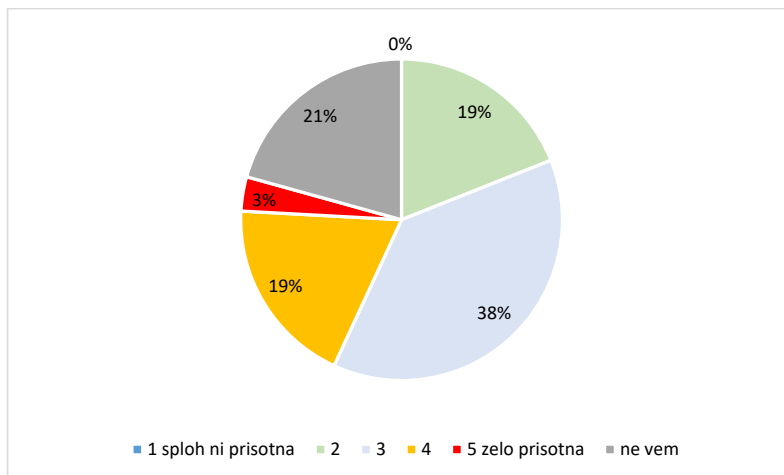
Slika 1:
Situacija/
prostor verjetne
radikalizacije
(1 – sploh ni
verjetno;
5 – zelo verjetno)

Iz slike 1 je razvidno, da so policisti, ki smo jih vključili v raziskavo, kot najbolj verjeten prostor za radikalizacijo označili internet, temu pa sledijo društva, ki so organizirana na verski osnovi, zapori in azilni domovi. 61 % policistov je ocenilo, da se osebe zelo verjetno radikalizirajo v zaporih, 59,3 % pa ocenjuje, da je verjetno do zelo verjetno, da do radikalizacije prihaja v azilnih domovih.

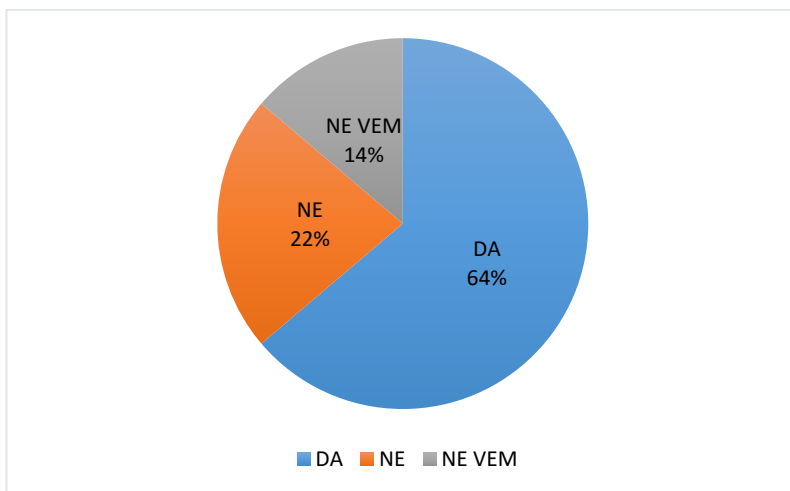
Izpraševanci so v nadaljevanju ocenili tudi, v kolikšni meri je prisotna radikalizacija pri prosilcih za mednarodno zaščito. Odgovori so prikazani na sliki 2.

Slika 2:
Prisotnost
radikalizacije
pri prosilcih za
mednarodno
zaščito (%)

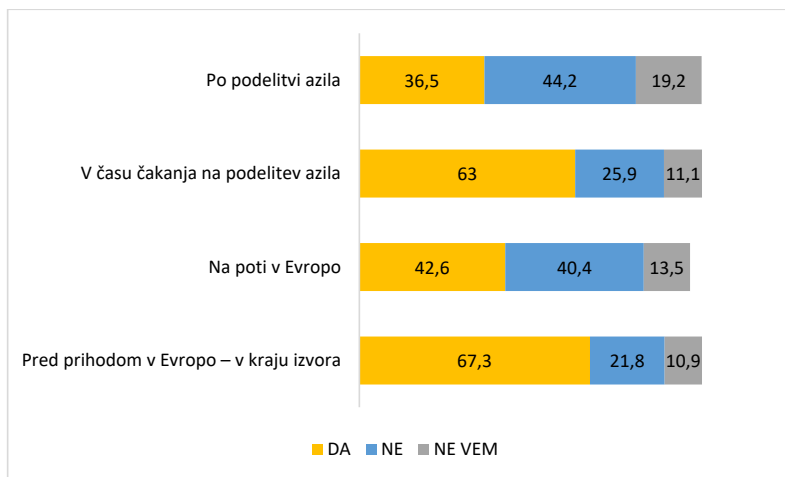
Izpraševanci ocenjujejo, da je pri eni petini prosilcev za mednarodno zaščito radikalizacija prisotna v visoki meri. Dobra tretjina jih ocenjuje, da je radikalizacija pri prosilcih značilna v povprečni meri, ena petina pa na to vprašanje ni znala odgovoriti.

V nadaljevanju smo izpraševance vprašali, ali se pri prosilcih za mednarodno zaščito v primerjavi z ostalimi skupinami/posamezniki, kjer bi lahko prišlo do radikalizacije, proces radikalizacije zgodi hitreje. Njihovi odgovori so prikazani na sliki 3 v nadaljevanju. Vidimo lahko, da sta skoraj dve tretjini izpraševancev prepričani, da je proces radikalizacije pri prosilcih za mednarodno zaščito hitrejša kot pri drugih posameznikih oziroma skupinah.

Slika 3:
Hitrost radikalizacije med prosilci za mednarodno zaščito v primerjavi z drugimi posamezniki

Na koncu smo izpraševance vprašali še, kje se je po njihovem mnenju pri prosilcih za mednarodno zaščito začel proces radikalizacije. Njihovi odgovori so prikazani na sliki 4.

Slika 4:
Začetek procesa radikalizacije pri prosilcih za mednarodno zaščito

Izpraševanci so prepričani, da se proces radikalizacije pri prosilcih za mednarodno zaščito začne že v kraju izvora, se delno nadaljuje na sami poti v Evropo, se pa pomembno okrepi tudi v času, ko prosilci za mednarodno zaščito čakajo na podelitev tega statusa. Po oceni izpraševancev je verjetnost za radikalizacijo najmanjša potem, ko je neki osebi podeljena mednarodna zaščita.

3.3 Predstavitev rezultatov fokusne skupine

V nadaljevanju so predstavljeni še rezultati fokusne skupine, s katero smo pridobili podrobnejši vpogled v stališča strokovnjakov, ki se soočajo s pojavi radikalizacije in jo zaznavajo v okviru svojega dela.⁶

Na vprašanje o splošni percepciji radikalizacije v Sloveniji in Evropi oba sogovornika odgovorita podobno – na ravni Evrope se je proces radikalizacije okreplil, v Sloveniji pa do sedaj konkretnih problemov z radikalizacijo v zaporski in probacijski populaciji nimamo, sta pa obe instituciji pozorni tudi na to področje.

Glede možnosti zaznave radikalizacije v smeri nasilja pri tekočem delu sogovornik z URSIKS pove, da kot ranljive posameznike prepoznavajo tiste, ki so nagnjeni k nasilju, iščejo ali se družijo z nasilnimi skupinami, kažejo veselje ob gledanju napadov po televiziji in podobno. Med zgodnjimi indikatorji navaja še nove tetovaže, zavračanje komuniciranja z ženskim osebjem, izvrševanje napadov nad osebjem, promoviranje nasilja iz različnih ideoloških in drugih razlogov, sprememba videza – npr. puščanje brade ali sprememba v oblačenju. Poudari, da gre za posamezne indikatorje, ki pa brez konteksta še ne pomenijo nič. Izpostavi tudi naslednje dejavnike tveganja, ki otežujejo zaznavo sprememb v smeri radikalizacije pri posameznikih: slabo vodenje zaporov, prenatrpanost zaporov, premalo zaposlenih in neizobraženo/neusposobljeno osebje. Z nekaj primeri radikalizacije posameznikov v zaporskem okolju so se vendarle že srečali. Leta 2013 je bila v zaporskem sistemu ženska iz tujine, ki je bila versko radikalizirana in so se pri njej pojavljale težave z nasiljem. Zaznali so tudi primer obsojenca, ki naj bi se samoradikaliziral. Trenutno je na prestajanju kazni zavora obsojenec iz Hrvaške, ki je imel pri sebi ponarejen samomorilski pas. V obravnavi pa je tudi posameznik, ki je grozil z zastrupitvijo slovenskega vodnega zajetja. Po oceni sogovornika gre pri slednjem za mešanico med okoljevarstveno in desničarsko radikalizacijo. Na UPRO konkretnih izkušenj z radikalizacijo nimajo, saj UPRO kot organ v sestavi Ministrstva za pravosodje deluje šele od aprila 2018.

Oba sogovornika povesta, da pri delu nimajo posebnih pravnih podlag, pisnih navodil, postopkov ali smernic za identificiranje, spremljanje in ukrepanje ob radikalizaciji v smeri nasilja. Je pa opredeljeno, kako poročati oziroma obveščati ob zaznavi radikalizacije pri posameznikih znotraj sistema. Ker gre za redke primere, se pristopi od primera do primera razlikujejo, glede na vrsto radikalizacije bi v ukrepanje vključili psihologe, nevladne organizacije, policijo in tožilstvo, centre za socialno delo, sodišča in druge zunanje institucije (npr. pri verski radikalizaciji bi vključili verske organizacije), lahko tudi tuje partnerje z bogatimi izkušnjami. Sogovornik z URSIKS našteje tudi nekaj sistemskih omejitev, denimo pridobivanje podatkov o tretjih osebah (npr. radikalizirano osebo v zaporu želi obiskati neka tretja oseba) in izmenjavo informacij med institucijami. Za slednje obstaja zakonska podlaga, a šele v fazi sumov kaznivega dejanja, ne pa, denimo, v fazi pripravljanih dejanj. Tako torej tudi v primeru zaznanih indikatorjev, ki nimajo znakov kaznivih dejanj, ne morejo poročati naprej, čeprav gre lahko za tvegano vedenje.

⁶ Svoje poznavanje področja nasilne radikalizacije sta oba sogovornika ocenila z oceno 4 (na lestvici od 1 do 5, pri čemer 1 pomeni »ne vem nič«, 5 pa pomeni »vem zelo veliko«), oba tudi menita, da bi morala tematiko še boljše spoznati.

Tako na URSIKS kot na UPRO je za področje odgovoren uradnik na državni ravni. Prvi mesečno preverja situacijo po zaporih, poveljniki zavodov mu poročajo o svojih zaznavah. Strokovnjak za področje na UPRO pa spremlja razvoj aktivnosti na mednarodnem področju in se udeležuje mednarodnih srečanj na to temo. Na njihovi strani obstaja tudi interes za članstvo v različnih delovnih skupinah in platformah v RS, za sodelovanje pri oblikovanju ključnih dokumentov (npr. pri pripravi Resolucije o nacionalnem programu preprečevanja in zatiranja kriminalitete za obdobje 2018–2022) ter za sodelovanje v (domaćih in mednarodnih) projektih, ki so pomembni tudi za probacijo. Strokovnjak z URSIKS je redno prisoten na usposabljanjih RAN in EuroPris ter na ostalih tematskih usposabljanjih doma in v tujini. SOVA je v preteklosti že izvedla usposabljanje direktorjev in vodilnih pravosodnih policistov, kasneje pa še Policija za vse poveljnike zavodov. V načrtu za leto 2020 je, da začnejo z usposabljanjem vseh na novo sprejetih delavcev na temo osnovnih spoznavanj prvih znakov radikalizacije (na kaj morajo biti pri svojem delu pozorni, kakšne so poti poročanja ...). Zaradi kratkega delovanja UPRO prioriteto usposablja probacijske uslužbenke na področju vsebin, potrebnih za njihovo primarno delo. Načrtujejo pa okrepitev usposabljanj s področja ocenjevanja dejavnikov tveganja (ponovitvena nevarnost), (skupinske) terapije, timske obravnave in tudi s področja radikalizacije.

Zanimalo nas je tudi, kako je z razpoložljivostjo finančnih sredstev za delo na tem področju. Sogovornik z URSIKS je povedal, da so trenutno finance zadostne glede na to, da ni velikih težav. Je pa pomanjkanje finančnih sredstev povezano s tem, da je sistem kadrovske podhranjen – pravosodnih policistov je premalo, da bi lahko sistematično zaznavali spremembe v vedenju zaprtih oseb; zaradi pomanjkljaja se tudi stalno menjavajo med oddelki. Če bi kadrovske okrepili celotni sistem, bi lahko bolj sistematično delali tudi na tem področju. UPRO ima za zdaj poleg integralnih sredstev tudi nekaj evropskih sredstev za pomoč pri vzpostavitvi sistema zagona in delovanja probacije, kjer se veliko sredstev namenja ravno področju izobraževanja in usposabljanja uslužbencev.

Glede povezave z drugimi deležniki/institucijami, ki se ravno tako ukvarjajo z identificiranjem ali preprečevanjem radikalizacije, je URSIKS povezana tako z mednarodnimi kot domačimi institucijami; predvsem s policijo, z vsemi akterji, ki sodelujejo v slovenskem RAN, pa tudi s skupino, ki deluje proti terorizmu in jo tvorijo različni organi znotraj države. Sodelovanje naš sogovornik ocenjuje kot zelo dobro. UPRO je v pripravljalni fazi vzpostavljanja protokolov o sodelovanju s ključnimi deležniki izvrševanja probacijskih nalog. Med drugim je tako predvideno intenzivnejše povezovanje organov Ministrstva za pravosodje (UPRO in URSIKS) z Ministrstvom za notranje zadeve (zlasti s policijo) na področjih izmenjave izkušenj in znanj, skupnih usposabljanj/izobraževanj, sodelovanja v projektih, izmenjave podatkov (v skladu z namenom delovanja posameznega organa in z zakonodajo o varstvu podatkov), skupnega razvoja in uporabe raznih orodij, pomoči pri delovanju in izvrševanju z zakonodajo naloženih nalog ipd. Predvidevajo tudi, da se bodo ustrezni protokoli o sodelovanju in povezovanju vzpostavili tudi z ostalimi deležniki/institucijami, ki se jih dotika področje probacije, vključno s procesom radikalizacije – z različnimi vladnimi uradi in

predstavniki državne uprave, nevladnimi organizacijami, šolstvom, širšo socialno mrežo, zdravstvom, interesnimi skupnostmi, izvajalci programov, prostovoljci ipd., če se bodo za to pokazale potrebe.

Sogovornika smo vprašali, kakšna bi lahko bila vloga njunih institucij v modelu spremljanja radikalizacije v RS. Vloga URSIKS bi lahko bila na področju zaznavanja in dela z že radikaliziranimi posamezniki. Če bi imeli zadostne kadrovske resurse, bi lahko veliko delali na področju odvrčanja oziroma izključevanja iz procesa nasilja (angl. *disengagement*). Vloga probacije oziroma UPRO v modelu spremljanja radikalizacije pa bi bila smiselna zlasti v smislu zaznavanja, osveščanja in preprečevanja procesov v lokalnem okolju posameznikov, vključenih v probacijo. Pri tem je ključno sodelovanje deležnikov s področja zaposlovanja, stanovanjske problematike, sociale, zdravstva, probacije ter URSIKS in organov pregona.

4 OPREDELITEV INDIKATORJEV IN RAZPRAVA

Preprečevanje radikalizacije in nasilnega ekstremizma, ki vodi v terorizem, je postalo prednostno področje evropske protiteroristične strategije. Glavni cilj sodobnih mednarodnih in nacionalnih varnostnih politik, ki obravnavajo grožnje, povezane s terorizmom, je spodbuditi sodelovanje različnih deležnikov in odpravljanje temeljnih vzrokov, ki ustvarjajo pogoje za pojav radikalizacije. Med področja, ki jih je treba razviti v prihodnje, saj bi pomembno prispevala k boljšemu razumevanju problematike in učinkovitosti preventivnih strategij, mednarodna skupnost umešča tudi prepoznavanje indikatorjev za zgodnjo zaznavo radikalizacije.

Opozorilne znake oziroma indikatorje moramo sicer upoštevati s previdnostjo in jih razumeti kot namige, ki kažejo na situacije ali pa na osebnostne značilnosti, ki lahko napovedujejo ali pomembno prispevajo k nastanku nasilnega vedenja. Pri tem se je treba zavedati, da opozorilni znaki nakazujejo na potencial za nastanek nezaželenega vedenja, vendar pa ga z gotovostjo ne morejo napovedati. Čeprav je težko določiti znake, ki vodijo v nasilje, razni avtorji mednje uvrščajo predvsem odkrite grožnje z nasiljem, nenadne spremembe vedenja, izražanje nenavadnih in čudnih misli, obsedenost z orožjem, resno depresivnost, zlorabo drog in alkohola.

Med pomembne aktivnosti različnih deležnikov zagotovo sodi prepoznavanje ranljivih skupin in indikatorjev za zgodnjo prepoznavo tveganj znotraj teh skupin. Predvsem tuje izkušnje kažejo, da med najranjlivejše skupine sodijo tudi zaporniki, migranti in begunci, ki se soočajo s težavnimi okoliščinami in številnimi negativnimi izkušnjami. Te povečujejo njihovo dovzetnost za razvoj ekstremističnih prepričanj. Kljub prepoznavanju tveganosti pa je število identificiranih primerov radikalizacije med omenjenimi skupinami v praksi relativno nizko, zato so potrebne dodatne raziskave o naravi in razširjenosti problematike.

V prispevku smo analizirali tveganja povezana z radikalizacijo med zaporniki in prosili za mednarodno zaščito s pomočjo večdelne raziskave, ki je obsegala pregled literature in primerov iz praks, terensko anketiranje med policisti, ki se

ukvarjajo s preiskovanjem in preprečevanjem radikalizacije, in fokusno skupino s strokovnjaki s področja izvrševanja kazenskih sankcij. Na podlagi pregleda literature in primerov iz praks smo predstavili okoliščine, ki vplivajo na ranljivost in dovzetnost za radikalizacijo, s pomočjo raziskav pa smo ocenili tudi izkušnje strokovnjakov v Sloveniji s tovrstno problematiko, ugotavljali razširjenost radikalizacije med obravnavanimi skupinami ter identificirali potencialne dejavnike, ki bi jih lahko upoštevali v analizi tveganj in presojanju posamičnih primerov. Ugotovitve naše raziskave so podobne kot pri predhodno opravljenih študijah v tujih okoljih (Mulcahy et al., 2013; Silke, 2014; Thompson, 2016), vsaj kar se tiče potencialov za radikalizacijo v analiziranih okoljih. Se pa slovensko okolje od tujih loči v pogostosti teh pojavov, ki jih (za zdaj) v Sloveniji manj kot v tujini.

Rezultati raziskave so pokazali, da je dovzetnost za radikalizacijo, ki vodi v nasilni ekstremizem mogoče prepoznati na podlagi zunanjih in notranjih indikatorjev, povezanih z vedenjem, socializacijo in osebnimi prepričanji, ob upoštevanju kontekstualnih okoliščin analiziranih populacij. Kljub prepoznavanju potencialnih tveganj za radikalizacijo zapornikov, oseb v probaciji in prosilcev za mednarodno zaščito med ključnimi deležniki, ki se ukvarjajo s problematiko radikalizacije v Sloveniji, je zaznava tovrstnih pojavov v praksi redka. Kljub temu pa se na to ne gre zanašati, saj je stanje izjemno dinamično in spremenljivo. V nadaljevanju zato predstavljamo nekatere indikatorje za analizo tveganj za radikalizacijo med zaporniki in osebami v probaciji ter med prosilci za azil, ki bi lahko pomagali pri učinkovitem obvladovanju problematike tudi v prihodnje.

Na osnovi opravljenih intervjujev lahko za zaprte osebe in osebe v probacijskem postopku določimo indikatorje, ki bi lahko nakazovali na tveganje za radikalizacijo ali nasilen ekstremizem.

Pri zaprtih osebah gre predvsem za naslednje indikatorje:

- grožnje z nasilnim vedenjem,
- pridružitve nasilni skupini v zaporskem okolju,
- izkazovanje veselja ob prizorih nasilja na televiziji,
- zavračanje stikov z osebami nasprotnega spola (npr. s pravosodnimi policistkami),
- nenadna spreobrnitev v določeno vero,
- netolerantnost do drugače mislečih,
- poudarjanje potrebe po karizmatičnem/avtoritarnem vodji,
- izpostavljenost psihičnim in fizičnim zlorabam,
- nesprejemanje avtoritete, povezane s funkcijo ali institucijo/državo,
- dogmatska prepričanja o resničnosti – prikazovanje skrajnosti kot objektivne resničnosti in normalnosti,
- netolerantnost in izražanje sovražnosti do drugače mislečih,
- nenadna sprememba v vedenju,
- sovražni govor,
- izražanje lastne večvrednosti,
- povečevanje določenih idej, ideologije, naroda,
- tetovaže, ki odražajo ekstremizem.

Za osebe, ki so v probacijskem postopku, pa so značilni predvsem naslednji indikatorji:

- nenadno in nepojasnjeno odstopanje od aktivnosti iz osebnega načrta posameznika/posameznice v probacijskem procesu,
- avtoritaren pogled na svet (rigidnost, netolerantnost do nejasnosti, nesprijemanje avtoritete, izražena agresivnost do »drugih, drugačnih«),
- dogmatska prepričanja o resničnosti (npr. prepričanje o preživetju najmočnejšega),
- netolerantnost in jasno izražanje sovražnosti do drugače mislečih,
- apokaliptičen vidik razmišljanja (npr. prihod mrtvih),
- paranoidnost,
- poudarjanje potrebe po karizmatičnem/avtoritarnem vodji,
- prisotnost dejavnikov iz skupine 3N (»needs« oz. potrebe – izražanje nenavadnih/neobičajnih potreb, »narratives« oz. pripovedni pomen dogodkov – komuniciranje ekstremnih stališč/idej in »networks« oz. mreže – vključevanje v ekstremistične skupine),
- osebne stiske posameznika,
- pogosta zloraba prepovedanih drog/alkohola,
- izpostavljenost psihičnim in fizičnim zlorabam,
- poslabšani odnosi v družini ali v posameznikovem socialnem okolju,
- sovražni govor,
- izražanje lastne večvrednosti,
- poveljevanje določenih idej, ideologije, naroda,
- tetovaže, ki odražajo ekstremizem.

In kaj lahko rečemo o indikatorjih radikalizacije za skupine oz. posameznike, ki so nastanjeni v azilnih domovih in centrih za tujce? Žal iz slovenske prakse, ki k sreči še ne priča o radikalizaciji kot resnem problemu med omenjeno populacijo, in iz intervjujev, ki tudi niso pokazali na neko kritično maso dogodkov in situacij, ki bi nam pomagali pri oblikovanju indikatorjev, si v nadaljevanju pomagamo z ugotovitvami in zaključki, ki izhajajo iz tuje literature in tujih praks. Sklepamo lahko, da bi bilo možno tudi v Sloveniji zaznavati procese radikalizacije v azilnih domovih in centrih za tujce, na katere bi opozarjali posamezni ali splet naslednjih indikatorjev:

- zavračanje komuniciranja z nasprotnim spolom,
- dogmatsko razmišljanje in dojemanje sveta,
- zavračanje vključevanja integracijske dejavnosti (npr. pridobivanje delovnih, jezikovnih kompetenc ipd.)
- umik v osamo, izolacija,
- depresivnost, druge psihične težave,
- zavračanje vrednot okolja,
- komuniciranje občutka nepravilnosti, krivičnosti, krivde drugih,
- komuniciranje skrajnih verskih idej,
- pogoste kršitve hišnega reda, zavračanje pravil,
- izražanje idej o večvrednosti.

K slednjim indikatorjem velja dodati, da dolgotrajni postopki o odločanju za pridobitev mednarodne zaščite zagotovo niso najboljša popotnica z vidika

preprečevanja radikalizacije. Prej nasprotno – ponujajo čas in okoliščine, da se zgoraj omenjeni procesi pri osebah lažje razvijejo, na to pa so nas ne nazadnje opozorili tudi policisti, ki so sodelovali v naši raziskavi.

Tako kot vsaka raziskava pa ima tudi naša določene omejitve. Glavna omejitev predstavljenih raziskav je v manjši ciljni populaciji (tj. policisti in predstavniki sistema za izvrševanje kazenskih sankcij, ki se v Sloveniji ukvarjajo s preprečevanjem radikalizacije), zaradi česar je bilo zbiranje podatkov omejeno na majhen vzorec izpraševancev. Posledično je pri oblikovanju oz. posploševanju sklepov potrebna posebna previdnost. Ker takšne študije v Sloveniji še ni bilo izvedene, so ugotovitve izvirne, vendar je posledično onemogočena primerjava rezultatov. Skladno s tem bi bilo treba v prihodnje zagotoviti primerljivost in poglobljenost ugotovitev z nadaljnjim raziskovanjem področja, predvsem v smeri: a) poglobljenih študij zaznanih primerov radikalizacije v obravnavanih skupinah; b) ugotavljanja stališč in izkušenj drugih pomembnih deležnikov (npr. socialnih delavcev, psihologov, prostovoljcev, predstavnikov verskih skupnosti, nevladnih organizacij) in c) sistematičnih analiz pristopov posameznih skupin deležnikov k analiziranju tveganj, preprečevanju radikalizacije in deradikalizacije. Glede na rezultate raziskave bi bilo smiselno podrobneje proučiti tudi časovne in prostorske okoliščine radikalizacije (npr. pred, med in po prestajanju kazni oz. v okviru procesa migracije in obravnave prošnje za mednarodno zaščito) med analiziranimi skupinami, predvsem z vidika posameznih faz, po katerih se navadno razvijata radikalizacija in nasilni ekstremizem. Na ta način bi lahko zagotovili večjo veljavnost prepoznanih indikatorjev tveganj in identificirali primere dobrih praks, kakor tudi ključne pomanjkljivosti pri naslavljanju problematike v praksi. Kljub opisanim omejitvam pa nam je z raziskavo uspelo identificirati nekatere potencialne indikatorje, ki bi bili uporabni za ugotavljanje tveganj in podporo razvoju preventivskih strategij.

Zaključimo lahko, da predstavljeni rezultati nudijo vpogled v trenutno stanje radikalizacije med različnimi ranljivimi skupinami v Sloveniji. Gre za prvo tovrstno raziskavo v Sloveniji, ki proučuje tveganja za radikalizacijo med zaporniki, osebami v probaciji in prosilci za mednarodno zaščito in zato predstavlja pomemben korak v proučevanju tovrstne problematike. Čeprav ne moremo govoriti o velikih razsežnostih pojava radikalizacije, so ugotovitve lahko uporabne za strateško in operativno raven strokovnjakov, tako pri načrtovanju kot izvajanju programov preprečevanja radikalizacije, odvracanja od radikalizacije in deradikalizacije v prihodnje.

UPORABLJENI VIRI

- Antunez, J. C. (2019). *Refugees and terrorism: The real threat*. <http://www.seguridad-internacional.es/?q=es/content/refugees-and-terrorism-real-threat>
- Bensman, T. (2019). *What terrorist migration over European borders can teach about American border security*. Center for Immigration studies. <https://cis.org/Report/Terrorist-Migration-Over-European-Borders>
- Berardinelli, D. in Guglielminetti, L. (2018). Preventing violent radicalisation: The Italian case Paradox. V M. Tomita (ur.), *Groups with special needs in community measures – the 7th edition. International Conference: Multidisciplinary perspectives in the quasi-coercive treatment of offenders* (str. 28–33). Filodiritto.

- Bucerius, S. M. (2011). Immigrants and crime. V M. Tonry (ur.), *The Oxford handbooks in criminology and criminal justice* (str. 385–419). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195395082.013.0013>
- Butcher, K. F. in Morrison Piehl, A. (2007). *Why are immigrants' incarceration rates so low? Evidence on selective immigration, deterrence, and deportation* (NBER Working paper series, Working Paper, 13229). National Bureau of Economic Research. <https://www.nber.org/papers/w13229.pdf>
- Council of the European Union. (2014). *Revised EU strategy for combating radicalisation and recruitment to terrorism 9956/14*. <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9956-2014-INIT/en/pdf>
- Council of the European Union. (2018). *EU Counter-terrorism strategy*. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/fight-against-terrorism/eu-strategy/>
- De Goede, M. in Simon, S. (2013). Governing future radicals in Europe. *Antipode*, 45(2), 315–335.
- Dreher, A., Gassebner, M. in Schaudt, P. (2017). *The effect of migration on terror – Made at home or imported from abroad?* (CESifo Working Paper, No. 6441). Munich Society for the Promotion of Economic Research – CESifo GmbH. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/161880/1/cesifo1_wp6441.pdf
- Edwards, A. (9. 9. 2015). *Pogled UNHCR: »begunec« ali »migrant« – kaj je pravilno?* United Nations Information Service. <http://www.unis.unvienna.org/unis/sl/pressrels/2015/unisinf513.html>
- Eleftheriadou, M. (2018). Refugee radicalization/militarization in the age of the European refugee crisis: A composite model. *Terrorism and Political Violence*, 30(1), 1–22. <https://doi.org/10.1080/09546553.2018.1516643>
- European Network of Deradicalisation. (2014). *Final report*. Violence Prevention Network.
- Europol. (2019). *European Union terrorism situation and trend report (TESAT)*. <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/terrorism-situation-and-trend-report-2019-te-sat>
- Global Counterterrorism Forum. (13. 9. 2016). *Prison management recommendations to counter and address prison radicalization* [Video]. YouTube. <https://toolkit.thegctf.org/en/Detection-and-Intervention/Detail/id/78>
- Hannah, G., Clutterbuck, L. in Rubin, J. (2008). *Radicalization or rehabilitation. Understanding the challenge of extremist and radicalized prisoners*. RAND Corporation.
- Illgner, C. (2019). *Current challenges of sentenced extremists for prison regimes* (Ex Post paper). RAN Centre of Excellence. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-p-and-p/docs/ran_pp_paper_prison_regimes_lisbon_21-22_112019_en.pdf
- Jones, C. R. (2014). Are prisons really schools for terrorism? Challenging the rhetoric on prison radicalization. *Punishment and Society*, 16(1), 74–103.
- Konvencija o statusu beguncev*. (1951). https://www.unhcr.org/si/wp-content/uploads/sites/25/2017/06/1951_Convention_status_refugees-svn.pdf
- Korn, J. (2016). European CVE strategies from a practitioner's perspective. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 668(1), 180–197.
- Koser, K. in Cunningham, A. (2017). Migration, violent extremism and social exclusion. V M. McAuliffe in M. Ruhs (ur.), *World migration report 2018* (str. 208–223). International Organization for Migration.

- Kozmelj, R. (2018). Prevent-refer-address concept as multi-stakeholder response to radicalisation in the Western Balkans. V G. Meško, B. Lobnikar, K. Prislan in R. Hacin (ur.), *Criminal justice and security in Central and Eastern Europe: From common sense to evidence-based policy-making: Conference Proceedings* (str. 87–102). Maribor University Press.
- Kubrin, C. E. (2012). Immigration and crime. V F. T. Cullen in P. Wilcox (ur.), *The Oxford handbook of criminological theory* (str. 691–708). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199747238.013.0023>
- Liebling, A., Arnold, H. in Straub, C. (2011). *An exploration of staff –prisoner relationships at HMP Whitemoor: 12 years on* (Revised Final Report). Ministry of Justice/National Offenders Management Service and Cambridge Institute of Criminology. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/217381/staff-prisoner-relations-white-moor.pdf
- Martinez, R. in Lee, M. T. (2000). On Immigration and crime. V G. LaFree (ur.), *The nature of crime: Continuity and change* (str. 485–524). U.S. Department of Justice, Office of Justice programs, National Institute of Justice.
- McCaughey, C. in Moskalenko, S. (2008). Mechanisms of political radicalization: Pathways toward terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 20(3), 415–433. <https://doi.org/10.1080/09546550802073367>
- Meško, G., Frangež, D., Rep, M. in Sečnik, K. (2006). Zapor: družba znotraj družbe – pogled obsojencev na odnose in življenje v zaporu. *Socialna pedagogika*, 10(3), 261–286.
- Mulcahy, E., Merrington, S. in Bell, P. (2013). The radicalisation of prison inmates: Exploring recruitment religion and prisoner vulnerability. *Journal of Human Security*, 9(1), 4–14. <https://doi.org/10.12924/johs2013.09010004>
- Nasilni ekstremizem v zaporih: Priprti, a ne povsem varni. (6. 2. 2017). *Dnevnik*. <https://www.dnevnik.si/1042761963>
- Norwegian Refugee Council. (2017). *Countering violent extremism and humanitarian action*. https://www.nrc.no/globalassets/pdf/position-papers/170622-nrc-position-paper_cve-and-humanitarian-action--fv.pdf
- OECD. (2013). *International Migration Outlook 2013*. https://doi.org/10.1787/migr_outlook-2013-en
- Parliamentary Assembly. (2018). *PACE – Resolution 2238 (2018) – Radicalisation of migrants and diaspora communities in Europe*. <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=25155&lang=en>
- Perešin, A. (2019). *Preventing radicalisation of asylum seekers and refugees* (Ex post paper). RAN Centre of Excellence. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/ran_asylum_seekers_refugees_rome_11122019_en.pdf
- Prislan, K., Černigoj, A. in Lobnikar, B. (2018). Preventing radicalisation in the Western Balkans: The role of the police using a multi-stakeholder. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 69(4), 257–268.
- RAN. (n. d.). *Dealing with radicalisation in a prison and probation context* (RAN P&P – practitioners working paper). https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/home-affairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-news/docs/ran_p_and_p_practitioners_working_paper_en.pdf

- Rekawek, K., Matějka, S. Szucs, V., Beňuška, T., Kajzarová, K. in Rafay, J. (2018). *Who are the European Jihadis?* (Project Midterm Report). Globsec. https://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2018/09/GLOBSEC_WhoAreTheEuropeanJihadis-Midterm-Report.pdf
- Salas-Wright, C. P., Vaughn, M. G. Schwartz, S. J. in Córdova D. (2016). An »immigrant paradox« for adolescent externalizing behavior? Evidence from a national sample. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 51(1), 27–37. <https://doi.org/10.1007/s00127-015-1115-1>
- Sarma, K. M. (2017). Risk assessment and the prevention of radicalization from nonviolence into terrorism. *American Psychologist*, 72(3), 278–288.
- Silke, A. (2014). Risk assessment of terrorist and extremist prisoners. V A. Silke (ur.), *Prison, terrorism and extremism: Critical issues in management, radicalisation and reform* (str. 108–121). Routledge.
- Silke, A. in Veldhuis, T. (2017). Countering violent extremism in prisons: A review of key recent research and critical research gaps. *Perspectives on Terrorism*, 11(5), 2–11.
- Simcox, R. (2018). *The asylum-terror nexus: How Europe should respond*. The Heritage Foundation. <https://www.heritage.org/terrorism/report/the-asylum-terror-nexus-how-europe-should-respond>
- Sude, B., Stebbins, D. in Weiland, S. (2017). *Lessening the risk of refugee radicalization: Lessons for the Middle East from past crises*. RAND Corporation.
- Thompson, N. (2016). Root cause approach to prisoner radicalisation. *Salus Journal*, 4(3), 18–33. <https://search.informit.com.au/fullText;dn=441171304705998;res=IELHSS>
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2016). *Handbook on the management of violent extremist prisoners and the prevention of radicalization to violence in prisons*. https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Handbook_on_VEPs.pdf
- Venhaus, J. M. (2010). Why youth join Al-Qaeda?. *United States Institute of Peace*. <https://www.usip.org/sites/default/files/resources/SR236Venhaus.pdf>
- Vermeulen, F. in Bovenkerk, F. (2012). *Engaging with violent Islamic extremism: Local policies in Western European cities*. Eleven International.
- Wijk, J. in Bolhuis, P. M. (2017). Awareness trainings and detecting jihadists among asylum seekers: A case study from the Netherlands. *Perspectives on Terrorism*, 11(4), 39–49. <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/621/1224>
- Zakon o probaciji (ZPro). (2017). *Uradni list RS*, (27/17).

O avtorjih:

Dr. Kaja Prislan, docentka na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-pošta: kaja.prislan@fvv.uni-mb.si

Dr. Andrej Sotlar, izredni profesor na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-pošta: andrej.sotlar@fvv.uni-mb.si

Dr. Branko Lobnikar, redni profesor na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-pošta: branko.lobnikar@fvv.uni-mb.si

Dr. Maja Modic, docentka na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-pošta: maja.modic@fvv.uni-mb.si